

V. RECENZJE I NOTY RECENZYJNE

Forschungen zur Rechtsarchäologie und Rechtlichen Volkskunde,
hrsg. von Louis Carlen, Bd. 7 - 8, Zürich 1985 - 1986.

Jak w poprzednich tomach, znajdują się również w tomie siódmym rozprawy nie tylko z dziedziny archeologii prawnej, lecz również z historii prawa, z ikonologii prawnej, a także z etnografii prawnej i historii gospodarczej. Na przykładzie dziennika z podróży do Holandii i Anglii, odbytej w pierwszej połowie XVIII w. przez szwajcarskiego lekarza z Berna, Albrechta Hallera, udowadnia Louis Carlen wartość tego rodzaju literatury jako źródła informacji natury archeologiczno-prawnej, a także historyczno-prawnej. Autor tego dziennika zwraca uwagę na budynki ratuszy i ich wyposażenie, na więzienia, miejsca straceń, insygnia władzy, instytucje prawa państwowego, a nawet osoby słynnych prawników.

Różnorodne, trafnie dobrane źródła wykorzystał Hermann Bischofberger dla opracowania swej rozprawy o narzędziach tortur i o wieży więziennej we Fryburgu szwajcarskim. Oprócz literatury przedmiotu sięgnął on do źródeł archiwalnych, jakimi są protokoły Wielkiej Rady i protokoły Rady Państwa z XIX w. Przy okazji publicznego spalenia narzędzi tortur w 1848 r. powstało ponadto kapitalne dla takiej, jak omawiana, rozprawy źródło ikonograficzne w postaci wykonanych przez malarza Dietricha rysunków tych narzędzi, zaopatrzonych w krótkie informacje o sposobie ich stosowania. Rysunki te odtworzył H. Bischofberger w swej rozprawie, wzbogacając ją elementem wizualnym, ułatwiającym znakomicie percepcję wywodów autora. Wśród instrumentów opisanych i narysowanych są: wyciąg do torturowania, zgniatacz palcy, trójkątna w przekroju podkładka do karnego klęczenia, beczka o podwójnym dnie i beczka w kształcie odwróconego stożka, obie służące do miażdżenia umieszczonego w nich podejrzanego i obie nieznane z praktyki innych sądów europejskich. Autor rysunków nie narysował drewnianego kołnierza, „hiszpańskich butów” ani ławy do torturowania, opisanych, również przez Bischofbergera. Nie wymagały rysunków tortury polegające na przypiekaniu torturowanego pochodniami oraz budzeniu go przez dwie lub trzy doby ze snu. Poza ramy określone tytułem rozprawy wyszedł H. Bischofberger, opisując i reprodukując rysunki Dietricha, przedstawiające narzędzia kary śmierci, takie jak koło egzekucyjne i deska do stosowania kary śmierci przez uduszenie. Artykuł zawiera też rysunki wieży więziennej oraz opis jej historii i okoliczności dokonania jej rozbiórki. Prócz opisu narzędzi kar, i tortur autor artykułu daje przykłady walki o zniesienie tortur i kary śmierci w pierwszej połowie XIX w. we Fryburgu. Rozprawa wkracza w tych partiach na teren historii prawa, co wychodzi całłości na dobre, gdyż przedstawia problem tortur na szerokim tle dziejowym.

Całkowicie na źródłach ikonograficznych oparte są dwie następne rozprawy. M. A. Becker-Moelands zbadała dogłębnie wszystkie możliwe aspekty historyczno-prawne i archeologiczno-prawne, jakie zawierają ilustracje tytułowe dzieła Hu-

gona Grotiusa *Inleiding tot de Hollandsche rechtsgeleertheit* z 1631 r. Na sztychu przedstawione zostało posiedzenie sądu najwyższego Holandii w sali sądowej na terenie Binenhofu w Hadze. Ze względu na treści przedstawiane na kartach tytułowych, autorka rozróżnia cztery typy takich ilustracji i zalicza omawianą przez siebie ilustrację do typu przedstawień rodzajowych, pozbawionych elementów symbolicznych lub alegorycznych. Autorka postawiła sobie za zadanie ustalenie, czy ten sztych może być potraktowany jako źródło informacji archeologiczno-prawnych, a także historyczno-prawnych. W tym celu zbadała architekturę i wyposażenie sali, przebieg posiedzenia sądu, oddzielnie w części sali przeznaczonej dla sądu (Vierbänke), a osobno w części wydzielonej dla publiczności, przy czym dla ustalenia wiarygodności sztychu porównała go z danymi zawartymi we współczesnych opisach oraz w odpowiednich przepisach prawnych. Badania te dały w odniesieniu do omawianego sztychu wynik pozytywny. Po rozciągnięciu badań na inne sztychy z XVII w. (artykuł zawiera 22 ilustracje) dochodzi jednak autorka do generalnego wniosku, że sztychy tytułowe ksiąg mogą być wprawdzie traktowane jako źródło informacji, jednakże dopiero po bardzo wnikliwej analizie i to przeprowadzonej z maksymalną ostrożnością.

Starotestamentowa opowieść o cnotliwej Zuzannie znana jest w sztuce europejskiej, głównie od czasów renesansu, od jej początkowej sceny, jaką była kąpiel Zuzanny. Gernot Kocher przedstawia wyniki swoich badań (23 ilustracje), według których już w sztuce katakumb (III, IV w.), poprzez średniowiecze, temat ten przedstawiany był, jednakże z pominięciem tej sceny — w jego dalszych etapach, które miały zdecydowanie prawny charakter, gdyż jego kulminacyjnym momentem był mądry wyrok proroka Daniela, skazującego obu sędziów na karę śmierci przez ukamienowanie. Sceny te należą zatem do kategorii obrazów przedstawiających ideę sprawiedliwości, jak sąd Kambyzesa nad niesprawiedliwym sędzią Sizamnesem, Sąd Ostateczny, Justicia.

Adolf Laufs zajął się sytuacją zwierząt w dawnym prawie niemieckim, a zarazem związanymi z tą problematyką poglądami ludowymi. Jest to więc praca z dziedziny historii prawa, a także etnografii prawnej.

Dwie prace zaliczamy do dziedziny historii gospodarczej. Są to artykuły Nerio de Carlo o utworzonym w 1491 r. lombardzie miejskim w Padwie i Herberta Schempfa o młynach i obowiązkach młynarzy w Salzburgu. Całkowicie do historii obyczajów należy krótki artykuł Nerio de Carlo o szwabskich uroczystościach z trzynastego wieku, odbywanych w Apulii (południowo-wschodnie Włochy) w czasach Fryderyka II.

Z dziewięciu artykułów składających się na treść tomu ósmego, pierwsze dwa dotyczą problematyki archeologiczno-prawnej. L. Carlen omawia laskę oficerską, jako oznakę władzy wojskowej w gwardii szwajcarskiej papieża. Czyni to częściowo na podstawie materiałów ikonograficznych, a częściowo na podstawie badania autentycznych egzemplarzy, będących do dziś w użyciu. Ostatnie na podstawie regulaminów służby wewnętrznej z lat 1959 i 1976. Wywody autora ilustrowane są 15 zdjęciami.

W. Maisel zajmuje się zbadaniem istniejących jeszcze we Włoszech tablic inskrypcyjnych o treści prawnej, stanowiących kontynuację zwyczajów starożytnej Grecji i Rzymu. Z reguły są one umieszczane na zewnętrznych ścianach budynków, w tym także kościołów. Wykonane są z marmuru lub z kamienia. Ze względu na adresatów treść inskrypcji zredagowana jest po włosku. Tylko w Bibliotece Watykańskiej, uczęszczanej wyłącznie przez naukowców, inskrypcja zawierająca zagrożony ekskomuniką zakaz wykradania książek — zredagowana jest po łacinie. Gdy chodzi o treść inskrypcji, to znajdujemy wśród nich przywileje dla całych miast, komun (Palermo), uniwersytetu (Ferrara), poszczególnych obiektów (bazylika laterańska), grup zawodowych (woźniców z Puli i Ilowy). Często spotykane są za-

kazy zaśmiecania posesji (Rzym, Florencja) lub uprawiania handlu i gier hazardowych wokół budynku kościelnego (Wenecja, kościół św. Pawła). Autorowi nie udało się odnaleźć we Włoszech tablic libertacyjnych, znanych z terenu Polski i Austrii. W Padwie i w krużganku pałacu Dożów w Wenecji umieszczone są tablice z wyrokami śmierci i banicji. Wywody zilustrowane zostały 7 fotografiami.

Dwa następne artykuły dotyczą dziedziny ikonografii prawnej. L. Morsak, omawiając wystrój plastyczny norymberskiego naczynia do degustacji wina z XVII w. stawia tezę, że istotną sprawą dla metody archeologiczno-prawnej jest zawartość pojęciowa danego obiektu. O ile generalnie rzecz biorąc teza ta jest słuszna, o tyle w odniesieniu jej do samego wystroju plastycznego jest za daleko idąca.

M. A. Becker-Moelands zajmuje się zbadaniem ilustracji na kartach tytułowych książek prawniczych, pochodzących z oficyny amsterdamskiego wydawcy Lodevijka Elzeviera w XVII w. Ustaliła ona, że wydania prawa rzymskiego ozdobione są wizerunkiem Justyniana i czterech współautorów Digestów: Teofila, Doroteusa, Anatola i Tryboniana bądź też (najczęściej) Justicii, Justyniana i czterech uczonych prawników. Autorka podaje liczne przykłady ilustrowanych kart tytułowych.

Cztery kolejne artykuły zaliczyć należy do dziedziny historii prawa. O. Moorman van Kappen omawia przypadki zastosowania w praktyce próby miar w Niderlandach w XV i XVI w., L. Carlen zaś przytacza jeden przypadek zastosowania tego rodzaju sądu Bożego, jaki miał miejsce w Montpellier w XVI w. N. de Carlo informuje o trzech przypadkach kontrowersji, jakie zdarzyły się w XVII w. w prowincji Friuli w północno-wschodnich Włoszech na tle wybryków karnawałowych. Wreszcie P. Putzer omawia zawartość dziennika prowadzonego w ciągu 60 lat przez kata Salzburga w XVIII w.

Socjologiczne aspekty mają obserwacje pisarza szwajcarskiego J. M. von Loëna, dokonane przez niego w XVIII w. w trakcie podróży po Szwajcarii.

WITOLD MAISEL (Poznań)

Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae. Tomus XXVI, Budapest 1984.

Omawiane wydawnictwo zredagowane jest oczywiście po węgiersku, jednakże obszerny wstęp, pióra prof. Gabora Hamzy, przetłumaczony został w całości na język francuski i w tym języku podano też streszczenia wszystkich artykułów, co umożliwia recenzentowi zapoznanie się z ich treścią. Wstęp informuje, że dwudziesty szósty tom *Acta* został poświęcony badaniom historii Wydziału Prawa Uniwersytetu Budapeszteńskiego im. Rolanda Eötvösa i zarazem historii nauki i nauczania prawa. Okazją do tego jest jubileusz 350-lecia założenia Uniwersytetu. Autor czyni przy tym porównania z sytuacją, jaka istniała na innych uniwersytetach Europy. Stwierdza, że w założonym w 1367 r. uniwersytecie w Pécs udokumentowane jest tylko nauczanie prawa. Natomiast uniwersytet w Óbuda obejmował Wydziały Prawa, Teologii i Medycyny. Na uniwersytecie w Pozsony wykładano prawo kanoniczne i prawo rzymskie. Uniwersytet w Nagyszombat charakteryzuje jako nastawiony na danie studentom praktycznej wiedzy prawniczej. Aż do XVI w. nie dzielono studiów prawniczych na poszczególne dyscypliny prawnicze, lecz na studia prawa kanonicznego i prawa rzymskiego. To ostatnie obejmowało głównie prawo pry-